

УДК 338

Г. Ю. Потапчук,
аспірант, кафедра економічної теорії,
економічний факультет,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІ У ПОБУДОВІ ЕФЕКТИВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

***Анотація.** У статті подані основні результати ґрунтовного аналізу дослідницьких традицій власності та їх впливу на економічну політику країн світу. Автором сформульоване власний підхід до дослідження та визначення інституту власності, що дозволить запропонувати дієві заходи реформування відносин власності в Україні та створити оптимальні умови для функціонування інституційних об'єктів власності в Україні.*

***Annotation.** The article describes key results of fundamental analysis of research traditions of property and their influence on economic policy in the world. The author proposes own approach to research and determination of Property Institute which is aimed at finding of the efficient actions in property reformation in Ukraine and create optimal situation for property functioning.*

***Ключові слова:** Власність, відносини власності, інститут власності, реформування відносин власності.*

***Key words:** Property, ownership, property institute, reformation of property relations.*

Вступ. Власність як базовий суспільний інститут є об'єктом активних дискусій в усьому світі вже багато століть. Різні науково-теоретичні школи економічної теорії, соціально-політичні, ідейно-політичні та релігійні напрями вивчають її сутність та вплив на розвиток суспільства в цілому та окремого індивіда зокрема. Такий різноплановий інтерес до дослідження проблеми власності зумовлений тим, що власність виражає сукупність усіх суспільних відносин (економічних, соціальних, політичних, ідеологічних, національних, морально-етичних, релігійних тощо, та їх поєднань), які виникають між індивідами в процесі їх життєдіяльності з приводу володіння та споживання життєвих благ.

Необхідно зауважити, що зазначене розуміння «власності» не властиве переважній більшості досліджень. Приблизним періодом, коли в наукових колах почалися комплексні дослідження власності як базового економічного інституту, складного за внутрішнім наповненням, вважаємо лише другу половину 80-х років ХХ століття. В теорії, це співпало з переосмисленням ролі «власності» в соціально-економічному розвитку держав, на практиці – із корегуванням курсів економічної політики найбільш розвинених на той час країн світу.

Метою даного дослідження є формування системного уявлення про інститут власності з метою урахування особливостей еволюції та розвитку даного інституту при побудові нових інструментів економічної політики щодо реформування відносин власності та створення оптимального інституційного середовища для функціонування об'єктів власності.

Методи дослідження: конкретно-історичний та логічний методи, метод системного аналізу, індукції та дедукції.

Методологічними засадами дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, які стосуються проблем функціонування та розвитку інституту власності в світі. Так, при дослідженні використані: наукові розробки з питань методології дослідження сутності власності, процесів, пов'язаних з реалізацією права власності, форм функціонування, висвітлені в творах класиків та авторів фундаментальних досліджень – Г.Гегеля, Дж.Кейнса, Дж.Локка, К.Маркса, П.Прудона, А.Сміта, та ін., а також, разом із сучасними тенденціями розвитку відносин власності, у працях відомих вітчизняних та російських дослідників проблеми – Л.Абалкіна, В.Базилевича, А.Гальчинського, В.Гесця, П.Щенка, А.Сремена, В.Іноземцева, Р.Капелюшнікова,

І.Лазні, В.Мандибури, С.Мочерного, Р.Нурсєва, В.Рибалкіна, А.Чухна, Ф.Шамхалова та інших. Критично опрацьовано ідеї зарубіжних дослідників – Т.Бетелла, Т.Веблена, Дж.Гелбрейта, Р.Коуза, Р.Коммонса, Д.Норта, Ф.Шамхалова та інших.

Результати дослідження. Справедливо буде зауважити, що окремі ідеї, які сьогодні становлять основу сучасної економічної теорії власності як і теорії прав власності (юридичний аспект), як показало дослідження, не є принципово новими для економічної науки. В різні часи на перший план виходили певні аспекти власності, сукупність яких сьогодні може бути поєднана у єдину концепцію. Однак, не всі вони зазнали подальшого розвитку та вдосконалення в умовах зміни науково-теоретичних та практичних шкіл.

Історично саме відносини «людина-людина» з приводу володіння об'єктами власності започаткували предмет теорії власності. Тому основним предметом, навколо якого протягом століть розгорталися наукові дискусії, в більшості є не відносини, які об'єктивно відображає категорія «власність», а саме приватна власність – як її основний тип. Така позиція є зрозумілою, оскільки саме у приватній власності розкриваються основні суперечності (між наймаємою працею та капіталом, між власником і не власником, між інтересами окремих індивідів, між інтересами окремих економічних агентів та суспільства тощо). Приватна власність, за своєю сутністю, є первинною по відношенню до державної. Саме тому «власність» у наукових джерелах часто отожднюється з поняттям «приватна власність». Необхідно відмітити, що, згідно логіки суспільно-історичного розвитку, до XIX ст. під «власністю» мали на увазі саме «землю». Цей факт також накладає певні обмеження на сьогодинній аналіз наукових поглядів минулих поколінь.

Комплексне дослідження проблеми власності є надзвичайно складним з декількох позицій. По-перше, до сьогодні точно не відомо, коли саме виникла приватна власність на землю та інші об'єкти, задіяні у створенні благ. По-друге, при дослідженні самого походження об'єктів приватної власності окремих індивідів ми не завжди можемо звернутися до першочергового стану речей, щоб оцінити реальні умови їх привласнення. Як зазначає Фелікс Шамхалов, провідний російський дослідник проблеми власності, показовим є той факт, що відомий англійський історик Л.Т.Хобхауз спростовував саму можливість створення загальної історії власності [1, С.15].

Питання походження власності має важливе значення не лише з точки зору дослідження еволюції наукових поглядів, а і в умовах сьогодення, коли з'являється необхідність довести спірне, під впливом часу, право першого володіння. Як вважав відомий дослідник Девід Юм, природа людського суспільства не допускає великої точності в подібних рішеннях. Як зазначено у його праці «Трактат про людську природу»: «стабільність власності настільки важлива для життя будь-якого суспільства, що нерозумно навіть думати про позбавлення права власності тих, хто володіє нею довгий час» [2].

Відмітимо, що трактування сутності власності, насамперед, тісно пов'язане із «дослідницькою програмою» [1], яка заснована на окремій парадигмі і здатна генерувати «власні факти».

Узагальнюючи результати дослідження основних концепцій власності, припускаємо, що за розумінням сутності власності всі вони можуть бути поділені на такі основні групи. По-перше, концепції, які базуються на розумінні приватної власності як об'єктивно існуючої реальності, як такої, сутність та суперечності якої не розглядаються, а її необхідність у суспільстві загальноновизнана. По-друге, концепції, які побудовані на запереченні приватної власності – найбільш характерні для науковців, які, абстрагуючись від досліджень людської природи, вважали, що останню можна змінити «на краще», завдяки чому «нове суспільство» не потребуватиме приватної власності, а вся власність буде спільною, загальнонародною. Для сучасних теорій власності більш характерне всебічне дослідження її природи, ролі у суспільстві та трансформації відносин, які становлять її сутність.

Для даного дослідження обрано такий підхід до дослідження еволюції наукових поглядів на інститут власності, який відображає найбільш принципові відмінності у розумінні сутності, походження та ролі власності в умовах суспільно-історичного розвитку.

Переважаючою розглянутих концепцій власності лягла в основу економічної політики свого часу та відіграла визначальну роль у розвитку економік країн у строго визначеному напрямку. Найбільш показовими прикладами є Стародавній Рим, Великобританія, Франція, США та СРСР.

На нашу думку, важливе значення в вивченні даної проблематики мають дослідження Тома Бетелла, які знайшли своє відображення у його праці «Собственность и процветание» [3, С.16]. Більше ста років тому приватна власність «підпала під інтелектуальну немилість», - пише Т.Бетелл на початку своєї праці. Дослідник вважає, що це відбувалося поступово – з початку XIX століття, «а після публікації «Маніфесту Комуністичної Партії» війна з власністю набула гласності та згодом завоювала повагу» [3, С.17]. Саме так обґрунтовує, що західні науковці довгий час «гребували ідеєю власності».

Якщо звернутися до досліджень із розвитку суспільства, які існували до другої половини 1980-х років, питання власності дійсно випало із кола наукового інтересу. В провідних наукових закладах США до 1980-х рр., як стверджує Т.Бетелл, майже не велися дослідження із психології власності, хоча сто років тому Уільям Джеймс висловив припущення про потенційну значущість психологічних аспектів власності [3, С.18]. Навіть за висловом Роберта Солоу, Нобелівського лауреата з економіки за 1987 р., «інститут приватної власності ще потрібно обґрунтувати» [4, С.130-131]. Таке ігнорування власності заслуговує на особливу увагу.

Можна сказати, еволюція наукових поглядів на проблему власності відбувалася хвилеподібно. Велику увагу питанню власності приділяли класики античності. Традиційно вважається, що саме Аристотель започаткував концепцію «священної власності». Він захищав приватну власність, яка криється у природі людини, проте наголошував на небезпеці нерівності у власності для стабільності держави. Навпаки, противником приватної власності виступав Платон, відстоюючи переваги спільної власності.

Ключове значення у розробці ідеї власності та приведення її у відповідність із соціальним та економічним розвитком мали ті зміни, які сталися у житті країн Заходу протягом Нового часу. Із завершенням періоду початкового нагромадження капіталу на зміну теорії меркантилізму прийшов лібералізм, головний зміст якого був у захисті приватної власності як основи ринкової економіки та її звільнення від зовнішньоекономічних інструментів регулювання та примусу, в першу чергу, зі сторони держави.

В основі класичної теорії політичної економії було уявлення про економічні закони, які діють подібно до законів природи та визначають тенденції суспільного розвитку. Під лозунгами, в яких були втілені ідеї класиків пройшли соціальні та політичні революції XVIII-XIX ст. Законодавче закріплення вони знайшли в офіційних документах: Декларація прав, людини та громадянина (1789 р.), яка стала частиною Конституції Франції 1793 р., Конституція США 1787 р. У всіх цих документах власність ввійшла до числа природних невідчужуваних прав людини серед трьох інших невід'ємних прав: свобода, рівність та безпека.

Згодом дані ідеї стали частиною Кодексу Наполеона, в якому повторювалося визначення власності як: абсолютне право користуватися та розпоряджатися речами, що не суперечить законам. Згодом ця ідея стала частиною конституцій майже усіх демократичних країн.

Одночасно з розвитком класичних ідей продовжувалися дослідження природи та основних напрямів формування та еволюції власності. Одним із найбільш помітних внесків у філософське обґрунтування приватної власності як інтегральної складової громадянського суспільства вніс Г.Гегель. Дослідник дав більш глибоке розуміння власності, ніж нагромадження засобів для задоволення потреб. За Гегелем, власність є сутністю особистості, «зовнішньою сферою її свободи». У власності, як писав філософ, «воля проявляється як особиста воля, тобто воля індивіду стає об'єктивною» [5, С.70].

Необхідно зазначити, що погляди філософів XVIII-XIX ст. здійснили суттєвий вплив на формування економічних теорій власності. Ще однією рисою досліджень того періоду було те, що більшість прихильників приватної власності пов'язували її сутність з поняттям «свобода».

Найбільш крайніх форм ідея свободи знайшла у дослідженнях анархістів. Вважається, що вперше ці ідеї прозвучали у працях таких представників, як:

англійський мислитель У.Годвін (XVIII ст.), ідеолог європейського анархізму М.Штірнер (XIX ст.), П.Прудона, М.Бакуніна, американських трансценденталістів Р.Емерсона та Г.Торо та інших [6]. Подальший розвиток ідеї анархістів знайшли у працях індивідуалістичної політичної течії XX ст. – лібертаризмі. В основу ідеї лібертаристів покладена теорія справедливості американського політолога та соціолога Р.Нозіка, заснована на індивідуалістичній теорії власності, що заперечує будь-які форми її відчуження [7, С.73]. Найбільш яскраве відображення ідеї лібертаристів знайшла у публікації американського публіциста А.Дж.Нока «Наш ворог – держава» (1928 р.). Далі – у працях Р.Макбрайта, Дж.Хосперса та А.Ренд.

Починаючи від Адама Сміта найбільш впливові праці з політичної економії були написані в той час, коли власність розглядалася як така, що в силу своєї самодостатності не потребує аргументів «на користь». Таким чином, власність стала «священною».

До того часу як в середині XIX століття власність стала об'єктом «нападів», на її захист не було майже нічого написано. Приватну власність економісти того часу, як пише Т.Бетелл, посилаються на Джона Р.Коммонса, сприймали як «данність, не досліджуючи» [8, С.43].

Затухання ідеї власності співпало із розквітом ідеї «прогресу». Більшість серед сучасних провідних дослідників питань власності вважають, що до її заперечення ідея власності базувалася на загальноприйнятому положенні про те, що прагнення до власності є вродженою характеристикою людської сутності, і власність, таким чином, є необхідним інститутом у суспільстві, хоча і не ідеальним.

На зміну прихильникам приватної власності велику популярність почали поступово завойовувати її щирі противники. Зазначимо, що ідея заперечення приватної власності, здебільшого, виходила з прагнення її прихильників змінити людську сутність на краще – ідея духовного прогресу людського суспільства.

На думку гарвардського дослідника Р.Пайпса, важливу роль у зазначених змінах зіграли погляди Дж.Локка [9, С.172-174]. На перший погляд, це звучить парадоксально, оскільки сам Локк був захисником прав власності. Свідчення того, що Локк своїми поглядами міг спровокувати появу сучасних ідей, в тому числі радикального матеріалізму, можна знайти у підходах філософів Просвітництва.

Так, приватна власність, яку відстоювали ще з часів Аристотеля стала предметом критики науковців XIX ст.

Слідом за Платоном, в праці якого вперше зустрічаються критичні оцінки приватної власності, як невідповідної для суспільства, наступного разу значну популярність ця ідея отримала в період Відродження. Так, французькі просвітники вбачали у приватній власності основну перешкоду, яка руйнує особистість та породжує суспільну нерівність. Антивласницькі постулати були сформувані Ж.-Ж.Руссо в праці «Розмірковування про походження та основи нерівності між людьми» (1755 р.) [10, С.106]. Необхідно зазначити, що насправді Руссо не був противником приватної власності, схвалюючи ту, що набута чесною працею. У своїй праці «Про політичну економію» дослідник назвав її «самим священним з усіх прав громадянина» [11, С.151-195].

П.Ж.Прудон, обґрунтовуючи, що власність – це крадіжка, говорить про несправедливість початкового привласнення нічийної землі, коли ті, хто не встигли отримати у власність земельні ділянки не реалізували своє фундаментальне право людини на рівність можливостей у використанні цього права [12]. Така позиція, як зазначено на початку статті, не є виправданою у дослідженні питань первинного привласнення.

Зазначимо, що сам Прудон, незважаючи на прагнення спростувати будь-які аргументи на користь власності, не був противником приватної власності як такої, він виступав лише проти зловживань власністю, які породжені капіталізмом. Так, у своїй праці «Теорія власності» він розглядав власність і сім'ю як єдині ефективні засоби захисту від тиранії.

Найбільш послідовними противниками приватної власності по праву вважаються прихильники соціалізму та комунізму марксистсько-ленінської орієнтації. На особливу увагу, в цьому контексті, заслуговує підхід до розв'язання проблеми власності класиків марксизму. Вони розглядали власність як історичне відхилення, перехідне явище, пов'язане із капіталізмом. На думку класиків марксизму, від самого початку суспільство не знало приватної власності на землю. К.Маркс та Ф.Енгельс спиралися на думку, що від самого початку вся власність була колективною та сімейною. Приватна власність існувала, але як «відхилення від норми», як форма, що підпорядковувалася общинній. К. Маркс та Ф.Енгельс вважали власність «запереченням особистості». Так ідеї марксистів лягли в основу «Маніфесту Комуністичної партії» (1848 р.), проголошуючи основний постулат: знищення приватної власності.

Зважаючи на те, що власність розглядаємо як сукупність усіх суспільних відносин з приводу привласнення, володіння, користування та розпорядження її об'єктами, важливо навести погляди представників Церкви (релігійних організацій) на дану проблему. Як відмічає Ф.Шамхалов, представники Церкви в розгляді питання приватної власності зазнали значних труднощів [1, С.22-24]. Від самого початку для представників Церкви спільність майна – християнський морально-етичний ідеал. Проте, як зазначає дослідник, саме Церква поступово виросла в могутній інститут, який володів великими багатствами, в тому числі земельними володіннями.

Захист приватної власності представниками релігії, на думку сучасних дослідників цього феномену, є цілком зрозумілим. Окрім перетворення церкви на суб'єкт власності, важливу роль зіграло те, що ринкова економіка, яка в розвинених країнах довела свою ефективність у вирішенні соціальних проблем суспільства, не існувала за часів написання перших церковних постулатів.

У XX ст. у дослідницьку традицію західних науковців ввійшло визначення власності як «пучка прав». В 1961 р. професор Оксфордського університету Т.Хонер, впливовий спеціаліст з римського права, надрукував есе, в якому були перераховані основні права: використовувати річ та виключити її використання іншими, змінювати її форму та структуру, користуватися плодами, які вона приносить, включаючи дохід, передавати власність на неї іншим людям.

Отже, всебічний аналіз феномена власності потребує детального розгляду підходів сучасних західних вчених до її тлумачення, що оформився в концепцію так званої «Теорії прав власності» у 60-70-ті роки XX століття, і яка розвивається надалі як теоретична і методологічна основи нових напрямків економічного аналізу – теорії економічних організацій, нової економічної історії та економіки права (неоінституціоналізм і трансакційна економіка).

У витоків даної теорії стояли відомі американські економісти Р.Коуз і А.Алчян, в наступній її розробці брали участь: Й.Барцель, Л.де Алессі, Г.Демсець, М.Йенсен, Г.Еаламрезі, У.Меклінг, Д.Норт, Р.Познер, С.Пейович, О.Уільямсон, З.Фаму, З.Фьюроботн, С.Чена та інші. Аналізу методологічної специфіки теорії прав власності присвячені роботи російського економіста Р.Капелюшнікова.

Права власності авторами теорії визначаються як санкціоновані поведінкові відносини між людьми, що виникають у зв'язку з існуванням благ і стосуються їхнього використання. Ці відносини визначають норми поведінки з приводу благ, яких будь-яка особа повинна дотримуватися у своїх взаємодіях з іншими людьми, або нести витрати через їхнє недотримання.

Теорія прав власності формувалася під впливом англійської правової традиції трактування власності. Англійським підходом до власності передбачалося, що об'єктами власності вважалися як матеріальні речі, так і «безтілесні блага», допускалася можливість роздроблення права власності на будь-який об'єкт на часткові правомочності декількох осіб. Саме ця тенденція згодом стає переважною в західних теоріях, найбільш повно відповідаючи реаліям капіталізму, і береться за основу діяльності на міжнародному рівні.

Як визначають автори теорії прав власності, основне її завдання полягає в аналізі взаємодії між економічними і правовими системами, при цьому ця взаємодія завжди реалізується у поведінці індивідуальних економічних агентів. До складу останніх не відносять державу, яка, безперечно, є економічним, але не індивідуальним агентом у розумінні західних теоретиків. Тому аргументація авторів теорії прав власності розгортається у наступній послідовності: права власності визначають, які витрати і винагороди можуть очікувати агенти за свої дії; реструктуризація прав власності веде до зрушень у системі економічних стимулів; реакцією на ці зрушення є поведінка економічних агентів, яка змінюється. Таким чином, першій надається праву перед економікою.

Одним з найважливіших досягнень теорії прав власності західні економісти вважають те, що вона визнає існування альтернативних систем власності і робить їх предметом порівняльного аналізу. При цьому допускається три «форми» власності: приватна, державна (колективна), загальна (комунальна).

На думку західних авторів, описані вище три системи власності не зустрічаються в чистому вигляді. Вони є «змішаними», а на деякі види ресурсів у всіх суспільствах поширюється одна і та й сама «форма» власності (предмети одягу знаходяться в індивідуальній власності, міські парки – у загальній, оборона – у державній).

Оцінюючи внесок теорії прав власності у розвиток загальної теорії власності, варто відмітити, що самі ж західні економісти налаштовані до неї досить критично. Це пов'язано, по-перше, з практикою розгляду окремих конкретних випадків з реального життя; по-друге, з понятійним апаратом, який деякі вважають «подвоєнням» термінів, позбавленим серйозного аналітичного значення.

Зазначимо, що американські вчені, які вважаються засновниками сучасної економічної теорії Заходу, наприклад, як Пол Самуельсон, протягом тривалого періоду часу не досліджували власність, здебільшого згадуючи її лише у контексті ідеології капіталізму. Сьогодні є багато свідчень про відсутність інтересу економічної інтелектуальної еліти Заходу до проблеми власності до середини 1980-х рр. Так, у 1950-х рр., коли Encyclopaedia Britannica Inc. надрукувала список «Великі книги Західного світу», серед 102 пунктів «великих ідей» власність не була зазначена.

Проте, ігнорування досліджень сутності власності на Заході починаючи з другої половини 1980-х рр. почало компенсуватися зростаючим інтересом наукових кіл до даної проблематики, в тому числі спричиненим необхідністю віднайти нові інструменти економічної політики та правового регулювання.

Розглядаючи еволюцію наукових поглядів на власність як економічну категорію, слід окремо згадати ставлення представників провідних наукових напрямів до «державної власності» та її ролі у суспільстві. Найбільш змістовно еволюція поглядів на згадану проблему може бути відображена хронологією змін найвпливовіших економічних концепцій ХХ ст.

Так, до 30-х рр. ХХ ст. представники класичної (як і неокласичної) економічної теорії взагалі не розглядали державу як економічний суб'єкт. Проте, із переходом ринку від «досконало конкурентного» до монополістичної конкуренції ринкові механізми поступово втрачали здатність до автоматичного регулювання. Саме тоді і виникла необхідність збільшити роль держави та її втручання в господарське життя суспільства.

Так, у 30-х рр. ХХ ст. Дж. Кейнсом та його послідовниками було вперше висунуто ідею актуалізації зростання частки державної власності в економіці. Друга світова війна, під час якої частка державомовлен була значною, спричинила тенденцію до підвищення ролі державного сектору в економіці.

Відзначимо, що особливого значення державна власність набула за часів Другої Світової Війни, коли її виключна роль у суспільстві відстоювалася більшістю представників науки та урядів.

70-ті рр. ХХ ст. відзначилися певним дерегулюванням економіки та активізацією приватної власності. Акценти стосовно ролі держави змістилися в сторону регулювання державних фінансів, а не стимулювання розвитку державного сектору економіки. Таким чином, роль «державної власності» знову еволюціонувала.

В цілому, щодо підвищення ролі держави як економічного суб'єкта-власника серед сучасних напрямів економічної теорії можна виділити прихильників максимізації частки державної власності – кейнсіанство та традиційний інституціоналізм; та противників – неолібералізм і неоконсерватизм.

Незважаючи на тотальне одержавлення економіки колишнього СРСР з абсолютним домінуванням державної власності, в межах країни також здійснювалися ґрунтовні дослідження проблеми власності. Серед прихильників приватної власності можна назвати: К.Кавеліна, С.Корша, Б.Чичеріна, Н.Бердяєва, Н.Алексєєва, П.Лаврова, І.Льбіна та інших. Розвиток марксистської традиції дістав своє продовження у дослідженнях М.Колганова, М.Конрада, О.Курсунського, В.Кузіщина, Л.Васильєва, В.Седова, О.Шарова, О.Мамалая, О.Гриценко, М.Цаголова; дослідження сучасного і майбутнього стану соціалістичної власності здійснювали О.Покритан, В.Мазур та ін.; серед відомих дослідників проблеми власності: Н.Колесов, П.Шкредов, В.Радаєв.

«Перебудова» стимулювала появу ряду праць, які «переглянули» соціалістичну власність у напрямі до капіталістичної, багато досліджень було присвячено проблемам кооперації (С.Мокичев, Є.Суханов). Після розпаду СРСР, домінуючою стала економіко-правова спрямованість досліджень сучасних «посткапіталістичних» форм власності.

В Росії проблеми власності активно досліджує В.Іноземцев, розробляючи концепцію переходу від приватної до «особистої» власності. Також питання власності є об'єктом наукового інтересу Р.Капелюшнікова, Р.Нурсєва та А.Шастітко. Питанню співвідношення влади і власності присвячені дослідження Ф.Шамхалова.

Феномен власності є предметом наукових досліджень провідних вітчизняних науковців. Так, наприклад, А.Гальчинський, В.Геєць та А.Чухно досліджують особливості розвитку відносин власності у перехідний період та в умовах ринкової економіки. П.Єщенко та Ю.Палкін аналізують процеси трансформації відносин власності, роздержавлення, приватизацію, зарубіжний досвід розвитку відносин власності. В.Рибалкін та І.Лазя здійснюють системний аналіз категорії «власність», досліджуючи останнім часом, зокрема проблему економічного закону власності. В.Мандибуря аналізує проблему відносин власності, досліджуючи приватизацію, інституційне середовище функціонування об'єктів власності, зокрема приділяючи велику увагу корпоративному сектору, започаткував системний аналіз інституційної архітектури власності.

Висновки. Незважаючи на ґрунтовні напрацювання провідних вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків, немає і не може бути завершеності теорії власності. По-перше, розуміння трактування її сутності залежить від сутності суспільних відносин, крізь призму яких розглядається «власність». По-друге, розвиток цих відносин як невід'ємна складова розвитку суспільства у загальносвітовому вимірі не дозволяє поставити крапку у розвитку теорії власності.

Обґрунтування сутності та структури власності як базового економічного інституту потребує значного доопрацювання. Більшість досліджень останніх років абстрагуються від аналізу внутрішньої будови та суперечностей, властивих власності, розглядаючи лише певні її аспекти. Ті вітчизняні дослідники, які приймають власність як «інститут», недостатньо уваги приділяють самій інституціоналізації власності.

Наша пропозиція полягає у застосування в економічній теорії та практиці розуміння власності як складової базисно-господарських та функціонально-економічних системних інститутів: інститут власності, інститут підприємництва, інститут грошей, фінансово-кредитний інститут (у т.ч. бюджетний інститут), інститут ціноутворення, інститут конкуренції та ін.

Необхідність комплексного аналізу власності як економічного інституту пов'язана з потребою розробити нові інструменти економічної політики, які б не копіювали існуючі підходи до трансформації відносин власності, а відповідали тим соціально-економічним умовам, що склалися на сьогоднішній день в Україні – з урахуванням досвіду перетворень, інтересів усіх суб'єктів, специфіки об'єктів та особливостей середовища їх функціонування.

Для формування дієвих заходів реформування відносин власності ми пропонуємо застосовувати поняття «інституційної архітектури власності» - як системно складної сукупності суб'єктів, об'єктів, організаційних та функціональних структур, широкий спектр соціально-економічних відносин, які у своїй єдності визначають якісний зміст та діалектичну спрямованість процесів і явищ, що мають місце у зазначеній сфері.

Важливо зауважити, що функціонування інституту власності в сучасній соціально-економічній системі неможливо розглядати окремо від таких інститутів як ринок та держава.

Список використаних джерел:

1. Собственность и власть/ Феликс Шамхалов. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 412 с.
2. Юм Д. Трактат о человеческой природе. Минск: ООО «Попурри», 1998. С.547.
3. Бетелл Т. Собственность и процветание /Том Бетелл; пер. с англ. Б.Пинскера. Москва: ИРИСЭН. 2008. 480 с.
4. Robert Solow, in Arjo Klamer, Conversation with Economists (Totowa, N.J.: Rowman and Allanheld, 1983), 130-131.
5. Гегель Г.В.Ф. Философия права. М., 1990. С.70.
6. Антология зарубежной политической мысли. Т.1. Зарубежная политическая мысль: истоки и эволюция. М., 1997. С.728.
7. Nozik R. Anarchy, state and utopia. N.Y., 1974.P.73.
8. John R. Commons, The Economy of Collective Action (New York: Macmillan, 1950), 43.
9. Пайпс Р. Русская революция. В 3-х кн. Кн. 1. М.: Захаров, 2005. С.172-174.
10. Руссо Ж.-Ж. Рассуждение о происхождении и основаниях неравенства между людьми // В кн.: Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. М., 1998. С.106.
11. Руссо Ж.-Ж. О политической экономии // В кн.: Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. М., 1998. С.151-195.
12. Прудон П.Ж. Что такое собственность? или Исследование о принципе права и власти. М., 1998.
13. Мандибура В. О. Институциональная архитектура собственности, - Раздел. 4. п. 8.2,8.4. – С.290-298; 323-359. // Кол. моногр. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / Под ред.. А.А.Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2009

